

ความเข้มแข็งของสังคม : ฐานคิดเบื้องต้น

ชัชชยาภรณ์ ยมาภย์*

บทนำ

ประเทศไทย ได้พยายามพัฒนาประเทศให้ก้าวหน้ามาเป็นลำดับ ภายใต้ทฤษฎีการพัฒนาที่สำคัญ คือ การพัฒนาสู่ความทันสมัย (modernization) ซึ่งการพัฒนาประเทศตามแนวทางดังกล่าว ได้สร้างความเจริญให้แก่ประเทศในระดับหนึ่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านสาธารณสุขูปโภคพื้นฐาน ความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ และการพัฒนาอุตสาหกรรม

แต่ผลของการพัฒนาประเทศดังกล่าว มิได้สร้างความอยู่ดีกินดีหรือคุณภาพชีวิตที่ดีให้แก่ประชาชนทั่วประเทศอย่างเท่าเทียม และเป็นธรรม ผลประโยชน์จากการพัฒนาตกอยู่กับชนชั้นนำในสังคมในวงจำกัด ขณะที่ประชาชนคนไทยโดยทั่วไป มิได้รับผลประโยชน์จากความเจริญอย่างจริงจัง ผลของการพัฒนาประเทศสู่ความทันสมัยได้ทำให้ประเทศไทยตกอยู่ในสภาพ “ทันสมัย แต่ไม่พัฒนา”

ผลลัพธ์ประการหนึ่งของการพัฒนาประเทศก็คือ ทำให้สังคม

ไทยเกิดความอ่อนแอ ซึ่งหมายถึงว่าสังคมไม่ได้เป็นพลัง หรือ เอื้ออำนวยให้ประชาชนสามารถพัฒนาตนเองหรือคุณภาพชีวิตของตนเอง ได้

ความอ่อนแอของสังคม ตั้งแต่ระดับครอบครัว ชุมชน ภูมิภาค และประเทศ ได้แสดงผลอย่างชัดเจนในช่วงวิกฤตการณ์ของประเทศในปัจจุบัน ซึ่งถ้าพิจารณาอย่างท้อ่งแท้แล้ว จะพบว่าวิกฤตการณ์ที่เกิดขึ้นนั้นมิได้เกิดวิกฤติเฉพาะด้านเศรษฐกิจเท่านั้น แต่ระบบสังคม(The society) ทั้งระบบก็เกิดวิกฤติเช่นเดียวกันไม่ว่าจะเป็นการเมือง การศึกษา หรือกระทั่งศาสนา

ประเวศ วะสี^๑ ได้สรุป ปัญหาที่ทำให้สังคมอ่อนแอ เนื่องมาจากองค์ประกอบของสังคม ๕ ประการอ่อนแอ คือ

- ๑) ศีลธรรมอ่อนแอ
- ๒) ปัญญาอ่อนแอ
- ๓) ระบบเศรษฐกิจอ่อนแอ
- ๔) ระบบรัฐอ่อนแอ
- ๕) สังคม (ระบบความสัมพันธ์ของคน)อ่อนแอ

กล่าวได้ว่า การพัฒนาประเทศตามแนวดังกล่าว ทำให้ประเทศอยู่

ในสภาวะการณ์ “คนเสื่อมทราม วัฒนธรรมเสื่อมถอย และสิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรม”

ความอ่อนแอของสังคมที่สำคัญประการหนึ่ง คือระบบความสัมพันธ์แบบชุมชน โดยเฉพาะในชุมชนชนบท ได้ถูกทำลายลงไปอย่างมาก ความล่มสลายของชุมชนดังกล่าว มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงวิถีในการดำรงชีวิตของชาวบ้านโดยส่วนใหญ่ ซึ่งผลกระทบสำคัญ ก็คือ ชาวบ้านที่ไม่สามารถปรับตัวเข้ากับวัฒนธรรมใหม่ได้ ก็ประสบปัญหาในการดำรงชีวิตที่ยากลำบาก ต้องประสบปัญหาต่าง ๆ กล่าวโดยสรุปคือ ชาวบ้านต้องอยู่ในวงจรอุบาทว์ คือ ความโล่ง ความจน และความเจ็บ

วงจรอุบาทว์ดังกล่าวนี้ เป็นวงจรที่ชาวบ้านถูกกระทำจากภายนอก กล่าวคือ ภาครัฐเป็นกลไกสำคัญที่ผลักดันวงจรดังกล่าวสู่ชาวบ้าน โดยมีภาคการเมือง และภาคธุรกิจ เป็นส่วนสนับสนุนภารกิจของภาครัฐอย่างแข็งขัน ขณะที่ภาคสังคมอันเป็นภาคของประชาชน ก็ถูกทำให้อ่อนแอลงอย่างต่อเนื่อง

* อาจารย์ประจำสถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล

นับตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจ และสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๘ เป็นต้นมา จึงได้เกิดแนวคิดที่จะสร้างความสมดุลในมิติต่างๆ ของการพัฒนาประเทศ กล่าวคือ มิได้เน้นเฉพาะการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจเท่านั้น แต่เน้นความยั่งยืนของสภาพแวดล้อม และความเข้มแข็งของสังคม โดยมีคนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา

พระพุทธศาสนา เป็นกระบวนทัศน์ (paradigm) หลักของสังคมไทย ถือได้ว่า พระพุทธศาสนา เป็นรากแก้วของวัฒนธรรมไทย โดยที่นัยสำคัญของพระพุทธศาสนาสำหรับคนไทย ก็คือ การให้ความเคารพพระรัตนตรัย คือ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์

ความเป็นชุมชน ถือเป็นแก่นของวิถีการดำรงชีวิตของคนไทย

พลังในการดำรงชีวิต เราจึงควรหันกลับไปฟื้นฟูสมรรถนะทางสังคม (Societal Performance) ของไทย ให้กลับมาทำงานเป็นกลไกสำคัญในการดำเนินชีวิตในสังคมไทย ให้สังคมไทยกลับมาสู่ความเข้มแข็งในบรรยากาศ ของพระพุทธศาสนา และความเป็นชุมชน ผู้เขียนคิดว่าการเริ่มต้นสร้างสังคมเข้มแข็ง ควรจะเริ่มจากอุดมการณ์นี้เป็นเบื้องต้น

ถ้าเราต้องการให้สังคมไทยกลับไปสู่ความเข้มแข็ง และเป็นพลังในการดำรงชีวิต เราจึงควรหันกลับไปฟื้นฟูสมรรถนะทางสังคม (Societal Performance) ของไทย ให้กลับมาทำงานเป็นกลไกสำคัญในการดำเนินชีวิตในสังคมไทย ให้สังคมไทยกลับมาสู่ความเข้มแข็ง

บทความชิ้นนี้ ผู้เขียนตั้งใจนำเสนอ ฐานคิดเรื่องสังคมเข้มแข็ง โดยอธิบายถึงความเข้มแข็งของสังคมภายใต้บริบทของสังคมไทย ซึ่งมีพระพุทธศาสนาเป็นรากแก้ว และมีความเป็นชุมชนเป็นแก่นในการดำเนินชีวิต

กระบวนทัศน์ของสังคมเข้มแข็ง

ภายใต้บริบททางสังคม วัฒนธรรมไทย ผู้เขียน เห็นว่า องค์ประกอบทางสังคมวัฒนธรรมที่เป็นรากแก้วและแก่นของสังคมไทย ก็คือพระพุทธศาสนาและความเป็นชุมชน ทั้งสองประการเป็นพลังในการดำรงชีวิตของคนไทยมาช้านาน

สังคมไทยซึ่งเป็นสังคมกสิกรรม โดยมี วิถีการผลิตแบบเลี้ยงตัวเองในอดีต วิถีชีวิตของคนไทย จะต้องเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับคนในชุมชนอย่างแนบแน่น ชุมชนเองก็เป็นหลักในการดำเนินชีวิตของชาวบ้านเช่นกัน

จนกระทั่งเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงแผนการผลิต มาเป็นการปลูกพืชเชิงเดี่ยว เพื่อขาย จึงทำให้กสิกรค่อยๆ ปรับเปลี่ยนวิถีการดำรงชีวิต จนปัจจุบัน กล่าวได้ว่าความเป็นชุมชนมิได้เป็นแก่นในการดำรงชีวิตอีกต่อไป สังคมไทยก็เริ่มอ่อนแอลง

ถ้าเราต้องการให้สังคมไทยกลับไปสู่ความเข้มแข็ง และเป็น

ฐานคิดเรื่องสังคมเข้มแข็ง

การพิจารณาถึงความเข้มแข็งของสังคม นับว่าเป็นเรื่องยาก ที่จะตอบว่า อะไรคือสถานะความเข้มแข็งของสังคม แต่ดังที่กล่าวแล้วข้างต้นว่า ผู้เขียนพยายามจะเสนอความคิดเรื่องความเข้มแข็งภายใต้วัฒนธรรมไทยซึ่งมีพระพุทธศาสนาเป็นฐานคิดหรือกระบวนทัศน์สำคัญ

พระพุทธศาสนา มีคำสอนสำคัญ" คือ **ธรรม** ซึ่งแปลว่าความจริง หลักธรรมสำคัญของพระพุทธศาสนา คือ หลักอริยสัจ ๔ ได้แก่

- ๑) ทุกข์
- ๒) สมุทัย เหตุให้เกิดทุกข์
- ๓) นิโรธ ความดับแห่งทุกข์
- ๔) มรรค ทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์

หัวใจของพระพุทธศาสนาที่ชาวพุทธ ควรน้อมนำมาเป็นหัวใจของสังคมชาวพุทธ คือ การละเว้นชั่ว ทำความดี ทำจิตใจให้ผ่องใส

จากหลักธรรม และหัวใจของพระพุทธศาสนาดังกล่าว ถ้าพุทธบริษัทในสังคมไทยทุกคนพร้อมเพรียงกันนำมาเป็นอุดมธรรม

สำหรับสังคมไทย ก็จะเป็นการสร้างความเข้มแข็งอย่างยั่งยืนให้สังคมไทย

ท่านพระพุทธทาส^๑ ได้เสนอหลักธรรมสำคัญในการมองสังคมคือ “ธัมมิกสังคมนิยม” โดยกล่าวถึงลักษณะของสังคมนิยมตามแบบพุทธที่สำคัญ คือ สังคมเป็นสภาพธรรมที่สิ่งทั้งหลายย่อมเกี่ยวเนื่องกัน เช่น ร่างกายของมนุษย์ก็เป็นระบบสังคมที่หน่วยต่างๆ ทำงานอย่างประสาน เกี่ยวเนื่อง มีความสัมพันธ์ต่อกันอย่างถูกต้อง สังคมนิยมถือเป็นธรรมสังจะ หรือเป็นศีลธรรมที่จัดให้สังคมเป็นปกติสุข คือสังคมนิยม ส่วนธัมมิกสังคมนิยมก็คือระบอบที่ยึดถือประโยชน์ของสังคมเป็นหลัก และประกอบด้วยธรรม

ฐานคิดพุทธสังคมนิยมดังกล่าวควรจะเป็นฐานคิดเรื่องสังคมเข้มแข็งของไทย กล่าวคือ สังคมที่เข้มแข็ง จะต้องเป็นสังคมที่เน้นความเป็นปกติสุขตามหลักธรรมชาติ และเป็นชุมชนที่เอื้อต่อการพัฒนาตนเองของสมาชิกในสังคม โดยที่ความเข้มแข็งของสังคม ก็คือ สังคมที่มีสภาพเป็นปกติตามสังขธรรม หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง ก็คือ สังคมที่มีศีลธรรม และเป็นสังคมที่เอื้อต่อการสร้างบุญ สร้างกุศล ของสมาชิกเป็นสังคมที่ส่งเสริมให้สมาชิกในสังคม ละเว้นชั่ว ทำความดี ทำจิตใจให้ผ่องใส

องค์ประกอบของสังคมเข้มแข็ง

ผู้เขียนจะพิจารณาองค์ประกอบของสังคมเข้มแข็ง ตาม

สังคมที่เข้มแข็ง จะต้องเป็นสังคมที่เน้นความเป็นปกติสุขตามหลักธรรมชาติ และเป็นชุมชนที่เอื้อต่อการพัฒนาตนเองของสมาชิกในสังคม

กรอบของระบบการดำรงอยู่ของมนุษย์ที่มีองค์ประกอบ ๓ ประการ^๒ คือ มนุษย์ สังคมวัฒนธรรม และสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ

ความเข้มแข็งของสังคมจะเกิดขึ้นก็ต่อเมื่อองค์ประกอบทั้งสามประการประสานสัมพันธ์อย่างปกติ ถูกต้อง องค์ประกอบของระบบการดำรงชีวิตที่ควรจะต้องเข้มแข็งควรเป็นดังนี้

๑ มนุษย์เข้มแข็ง

สภาวะของมนุษย์ หรือ คนในสังคมไทยที่เข้มแข็งก็คือ การเป็นคนที่ยึดมั่นในศีลธรรม การพัฒนาบุรุษก็คือการพัฒนาให้สมาชิกในสังคมยึดมั่นในศีลธรรม กล่าวคือนั้นการไม่เบียดเบียนกัน และถือธรรม คือความจริง ความถูกต้อง เป็นใหญ่ เป็นสังคมธรรมาธิปไตย

ตามหลักการพัฒนามนุษย์ของพระพุทธศาสนา ก็คือ **หลักไตรสิกขา** หรือการศึกษา เพื่อพัฒนาความเป็นมนุษย์ ๓ ประการคือ ศีล สมาธิ ปัญญา ซึ่งก็คือการพัฒนาโดยการเดินทางสายกลางนั่นเอง

การพัฒนาศีล เพื่อสังคมมีระเบียบวินัย เป็นปกติสุข

การพัฒนาสมาธิ เพื่อให้จิตใจมีความตั้งมั่น มีความสงบใจ

การพัฒนาปัญญา เพื่อเข้าถึงความรู้ ทั้งถึงความจริงที่ควรรู้

ปัจจัยสำคัญประการหนึ่งที่จะพัฒนามนุษย์ให้เข้มแข็งได้นั้น คือสภาพแวดล้อมทางสังคม ซึ่งจะต้องเอื้ออำนวยต่อการสร้างปัญญา สังคมต้องเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ (learning society) กล่าวคือ สังคมต้องมีบรรยากาศของการเรียนรู้ตลอดเวลา ใช้ปัญญาเป็นหลักในการตัดสินใจเรื่องต่าง ๆ และมุ่งแสวงหาความจริงหรือสังจะ หลักปัญญาในพระพุทธศาสนา^๓ ที่สำคัญ ซึ่งสังคมควรน้อมมาเป็นเป้าหมายในการพัฒนาความเข้มแข็งของมนุษย์ คือ

๑. ปัญญาเพื่อรู้จักบาป บุญคุณโทษ

๒. ปัญญามุ่งรู้คติ คือ ความดำเนินไปของธรรมดา

๓. ปัญญามุ่งรู้จักความจริงตามเหตุ ผล

๔. ปัญญามุ่งให้มีความเห็นถูกต้อง

กล่าวโดยสรุป ความเข้มแข็งของมนุษย์ คือการที่มนุษย์ใช้

ปัญญาในการเรียนรู้ ตรีกตรอง และ พิจารณาเรื่องราวต่างๆโดย แยกคาย(โยนิโสมนสิการ) ซึ่ง ความเข้มแข็งของมนุษย์นั้น เป็น องค์ประกอบที่สำคัญที่สุด ในการ สร้างความเข้มแข็งของสังคม

๒ สังคมวัณussรมเข้มแข็ง

สภาพการณ์ของสังคมไทยในปัจจุบัน เราจะเห็นได้ว่ามีวิกฤตทางวัฒนธรรมเกิดขึ้น ที่กล่าวว่า เป็นวิกฤตทางวัฒนธรรมก็เพราะว่า วัฒนธรรมปัจจุบัน ไม่ได้เป็นแบบแผนการดำเนินชีวิต ที่เกื้อกูลต่อความงอกงาม และเป็นปรกติสุข

ความเข้มแข็งด้านสังคม วัฒนธรรมอาจแยกเป็น ๓ ประเด็นใหญ่ ๆ คือ

๒.๑ ความเข้มแข็งด้านการเมือง

การสร้าง ความเข้มแข็งด้านการเมืองที่สำคัญ คือ การเสริมอำนาจภาคประชาชนให้มีอำนาจทัดเทียมกับภาครัฐ ภาคเอกชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งอำนาจใจการตัดสินใจที่จะกำหนดชะตาชีวิตของตนเอง และอิสรภาพในการที่จะพัฒนาตนเอง และสิทธิในการดูแลจัดการทรัพยากร

แนวความคิดสำคัญของการสร้างความเข้มแข็งให้สังคมคือ ความคิดเรื่องประชาสังคม (Civil Society) อันหมายถึง ลักษณะทางสังคมที่เป็นการรวมกลุ่มของพลเมืองอย่างอิสระ โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อรวมพลังความคิดและพลังในการทำกิจกรรมสาธารณะ

ต่าง ๆ ซึ่งจะทำให้เกิดพลังงานทางสังคม อันอาจทำให้การเมืองภาคประชาชน มีความเข้มแข็งและมี ส่วนแบ่งพื้นที่ทางอำนาจมากขึ้น ประชาสังคมหรือการรวมตัวของภาคประชาชน จะเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดความสมดุลระหว่าง ขั้วอำนาจ คือ ภาคการเมือง ภาค ข้าราชการ ภาคประชาชน

ผู้เขียนเห็นว่าแนวคิดเรื่องประชาสังคมนั้น เป็นแนวคิดที่สอดคล้องกับแนวคิด เรื่องธัมมิกสังคมนิยม กล่าวคือการทำกิจกรรมเพื่อประโยชน์ของสังคมเป็นหลัก และที่สำคัญอย่างยิ่งก็คือประชาสังคม หรือการรวมกลุ่มของพลเมืองนั้นต้องมีจุดมุ่งหมาย เพื่อความจริง ความถูกต้อง เป็นสำคัญ

แนวคิดเรื่องประชาสังคมนี้อาจพิจารณาอย่างถ่องแท้แล้วก็คือความเป็นชุมชน นั่นเอง ดังนั้น การสร้างความเข้มแข็งด้านการเมืองก็คือการเพิ่มพลังชุมชนให้มีพลังอำนาจในการตัดสินใจโดยเฉพาะอย่างยิ่งสิทธิในการพัฒนาและกำหนดชะตาชีวิตของตนเอง

อีกหนึ่งหลักธรรมของพระพุทธศาสนา ในด้านการปกครอง คือ **ทศพิธราชธรรม**^๖ ซึ่งในอดีต เป็นหลักธรรมสำคัญ หรือเป็นอุดมการณ์สูงสุดสำหรับการปกครองของสังคมไทย และเป็นหลักธรรมที่แสดงถึงความชอบธรรมทางการเมือง (political legitimacy) แต่ในปัจจุบัน สังคมมิได้พิจารณาความชอบธรรมทางการเมืองภายใต้หลักธรรมดังกล่าวแต่ประการใด

โดยสรุป การสร้างความเข้มแข็งทางการเมืองนั้น ควรเสริมสร้างอำนาจภาคประชาชน และนำหลักทศพิธราชธรรมเป็นอุดมการณ์ของระบอบการเมือง

๒.๓ ความเข้มแข็งด้านเศรษฐกิจ

พระธรรมปิฎก^๗ ได้เสนอแนวคิดเรื่องเศรษฐศาสตร์แนวพุทธ โดยมีสาระสำคัญ คือ ให้ชาวพุทธมีท่าทีต่อการผลิตและบริโภคโดยพิจารณาคุณค่าแท้-คุณค่าเทียม กล่าวคือการผลิตหรือบริโภควัตถุประสงค์ต่าง ๆ ต้องเป็นไปเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต เพื่อลดกิเลสตัณหา มิได้ผลิตบริโภคเพื่อเสริมกิเลสตัณหา

เศรษฐกิจพอเพียง

รูปธรรมของเศรษฐศาสตร์แนวพุทธที่ชัดเจนที่สุด คือแนวคิดยิ่งใหญ่ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชทานคือ **เศรษฐกิจพอเพียง**

ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง^๘ คือ การดำรงอยู่และปฏิบัติตนของประชาชนในทุกระดับให้ดำเนินไปในทางสายกลาง ความพอเพียงหมายถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล

กล่าวได้ว่าสังคมไทยโชคดีอย่างยิ่งที่ในภาวะวิกฤตด้านเศรษฐกิจ ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เป็นแสงสว่างให้แก่สังคมไทย

ความเข้มแข็งด้านเศรษฐกิจ

ก็คือ การสร้างระบบเศรษฐกิจพอเพียงให้ขยายวงกว้างสู่สังคมไทยให้ได้มากที่สุดเท่าที่ทำได้ โดยที่เรารู้อยู่แล้วว่า ทุกคนควรจะเริ่มต้นจากระดับครอบครัวเป็นเบื้องต้น

๒.๔ ความเข้มแข็งของชุมชน

ดังที่ได้กล่าวแล้วว่า แก่นของวัฒนธรรมไทย คือ ความเป็นชุมชน

ความเป็นชุมชน หมายถึง กลุ่มคนซึ่งอยู่ในพื้นที่เดียวกัน รวมตัวกันเพื่อการดำรงชีวิต มีปฏิสัมพันธ์ทางสังคม (social interaction) ระหว่างกัน ความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในสังคม (social relationship) เป็นความสัมพันธ์แนวราบที่สมาชิกทุกคน มีความเสมอภาคกัน มีความเอื้ออาทร เกื้อกูลซึ่งกันและกัน

ลักษณะสำคัญของวัฒนธรรมชุมชน คือ การมีวิถีชีวิตแบบรวมหมู่ ซึ่งสมาชิกในสังคมต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน (Interdependence) ในการดำเนินกิจกรรมแห่งชีวิต ชุมชนที่เข้มแข็งจะเป็นพลังในการดำเนินชีวิตของสมาชิก ซึ่งถือเป็นทุนทางสังคม (Social Capital) ที่มีคุณค่ามากที่สุด หัวใจของความเข้มแข็งของชุมชน คือ ความสามัคคี

ในทรรศนะของบทความนี้ ชุมชนที่เข้มแข็งก็คือชุมชนที่เป็นนาบุญของสังคม เป็นสังคมที่สร้างสรรคับริยาภาคให้สมาชิกของสังคม ละเว้นชั่ว ทำความดี ทำจิตใจให้ผ่องใส

๓. สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติเข้มแข็ง

ความเข้มแข็งด้านสภาพแวดล้อม ทรัพยากรธรรมชาติ คือ ความยั่งยืน ของระบบนิเวศ เพราะถ้าระบบนิเวศพังทลายลงไป ชีวิตมนุษย์ก็จะพินาศไปเช่นกัน เพราะมนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ

การสร้างความยั่งยืนให้ธรรมชาติ นั้นประเด็นสำคัญก็คือเราต้องเปลี่ยนท่าทีในการพัฒนาประเทศชาติ จากการพัฒนาแบบยับเยิน ไปสู่การพัฒนาแบบยั่งยืน

ความคิดเกี่ยวกับนิเวศ เศรษฐธรรม หรือ ECONOLOGY^๙ ซึ่งเป็นกระบวนทัศน์ใหม่ของการมองระบบนิเวศ โดยมองความสัมพันธ์อย่างเป็นระบบและรอบด้านระหว่างมนุษย์ ธรรมชาติและชุมชนสังคม โดยมีเป้าหมายเพื่อค้นหาหนทางที่จะก่อให้เกิดความยั่งยืนของธรรมชาติ และความยั่งยืนของชุมชนสังคม ซึ่งผู้เขียนเห็นว่า ควรจะนำมาเป็นวาทกรรม

(discourse) สำหรับการพัฒนาที่ยั่งยืน

กล่าวโดยสรุป ความเข้มแข็งของสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ ก็คือสิ่งที่เราสามารถจัดการวัฒนธรรมของเราให้สอดคล้องกับความ เป็นจริงตามธรรมชาติ และดำรงอยู่อย่างประสานเกื้อกูลกับธรรมชาติ

ที่ได้กล่าวมาแล้วทั้งหมดข้างต้นนี้ ผู้เขียน ได้แสดงถึงองค์ประกอบของสังคมที่เข้มแข็ง กล่าวโดยสรุป การสร้างสังคมที่เข้มแข็งของสังคมคือ การจัดการวัฒนธรรมไทย ให้เอื้อต่อการประสานสัมพันธ์ของระบบการดำรงอยู่ของชีวิตมนุษย์ คือ มนุษย์ สังคมวัฒนธรรม สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ ให้ประสานเกื้อกูล และเอื้อประโยชน์ต่อการพัฒนาชีวิตมนุษย์

สรุป

บทความชิ้นนี้ได้นำเสนอกรอบความคิดรวบยอดเรื่องความเข้มแข็งของสังคม ซึ่งเป็นเป้าหมายในการพัฒนาชนบทที่สำคัญยิ่ง

สาระสำคัญของบทความ คือฐานคิดเรื่องสังคมเข้มแข็งซึ่งในบริบทของสังคมวัฒนธรรมไทยคือพระพุทธศาสนาและความสัมพันธ์แบบชุมชน

ในการสร้างความเข้มแข็งให้สังคมไทย จึงควรเริ่มต้นจากอุดมการณ์ของพระพุทธศาสนา โดยนำมาเป็นอุดมการณ์ของสังคม อีกทั้งเร่งฟื้นฟูความสัมพันธ์แบบ

ชุมชนให้กลับมามีพลังในการดำรงชีวิตของชาวบ้าน หรือกล่าวด้วยภาษาสมัยใหม่ ก็คือ เร่งฟื้นฟูทุนทางสังคมให้เข้มแข็ง

องค์ประกอบของสังคมเข้มแข็งที่ได้นำเสนอในบทความชิ้นนี้เป็นการมองตามกรอบระบบการดำรงชีวิตของมนุษย์ คือ มนุษย์ สังคมวัฒนธรรมและสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ ถ้าองค์ประกอบทั้งสามประการเข้มแข็ง กล่าวคือมีความสัมพันธ์เกื้อกูลเป็นปรกติตามสภาวะธรรมแล้ว ก็แสดงว่าสังคมนั้นมีความเข้มแข็ง ตัวบ่งชี้สภาวะความเข้มแข็งของสังคม ก็

คือเป็นสังคมที่มีศีลธรรม และเอื้อให้สมาชิกในสังคม ละเว้นชั่ว ทำความดี ทำใจให้ผ่องใส

ถ้าสภาพของสังคมปัจจุบันคือ “มนุษย์เสื่อมทราม วัฒนธรรมเสื่อมถอย และสิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรมแล้ว” ความเข้มแข็งของสังคม ก็จะเป็นเหตุปัจจัยสำคัญในการร่วมกันสร้างสังคมที่พึงปรารถนาคือสภาพสังคมที่ “มนุษย์งดงาม วัฒนธรรมงอกงาม และสิ่งแวดล้อมสวยงาม”

เชิงอรรถ

๑. ประเวศ วะสี ยุทธศาสตร์ชาติ เพื่อความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจ สังคม และศีลธรรม . กรุงเทพฯ : หมอชาวบ้าน, ๒๕๔๑, หน้า ๕
๒. สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช (เจริญ สุวฑฺฒโน). บทนำแห่งพระพุทธศาสนา. พิมพ์ครั้งที่ ๒ . กรุงเทพฯ : มหามงกุฎราชวิทยาลัย, ๒๕๓๑, หน้า ๒
๓. ชู อริอสังข์ตี. ธรรมิกสังคมนิยม สันติโลกิกุเขียน จิตรินทร์ แปล
๔. ชูพระธรรมปิฎก. การพัฒนาที่ยั่งยืน มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๙
๕. สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช (เจริญ สุวฑฺฒโน). หลักการศึกษาของพระพุทธเจ้า. พิมพ์ครั้งที่ ๒ . กรุงเทพฯ : มหามงกุฎราชวิทยาลัย, ๒๕๓๑, หน้า ๔๔
๖. ทศพิศราชธรรม มีดังนี้
ทาน ได้แก่ ให้เงินช่วยเหลือ
ศีล ได้แก่ รักษาความสุจริต
บริจาค ได้แก่ นำเพื่อกิจด้วยความเสียสละ
อาชระ ได้แก่ ปฏิบัติการโดยซื่อตรง
มัทวะ ได้แก่ ดำรงตนด้วยความอ่อนโยน
คปะ ได้แก่ มิให้โดนกิเลสเข้าครอบงำ
อภิกโรธ ได้แก่ เอาชนะโกรธ
อวิหิงสา ได้แก่ ยั้งโยนด้วยมือที่สา
ขันตี ได้แก่ เพียรพยายามมีความอดทน
อวิโรธนะ ได้แก่ ยึดมั่นในธรรม มีความชอบธรรม
๗. ชู พระธรรมปิฎก เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๙
๘. เอกสารเศรษฐกิจพอเพียง สำนักงานคณะกรรมการเศรษฐกิจ และสังคมแห่งชาติ http://www.nesab.go.th/interesting_menu/suff_econ/index.html
๙. ECONOMOLOGY = economics + ecology + ethics. ชู วิชา เบื้องพงศานันต์. วิศวกรรมศาสตร์และนิวเคลียร์วิทยาการเมือง. - - กรุงเทพฯ : คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๑

บรรณานุกรม

- ประเวศ วะสี ยุทธศาสตร์ชาติ เพื่อความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจ สังคม และศีลธรรม. กรุงเทพฯ : หมอชาวบ้าน, ๒๕๔๑.
- วิชา เบื้องพงศานันต์. วิศวกรรมศาสตร์และนิวเคลียร์วิทยาการเมือง. - - กรุงเทพฯ : คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๑
- พระธรรมปิฎก. การพัฒนาที่ยั่งยืน. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๙
- พระธรรมปิฎก. ธรรมบัญญัติชีวิต. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพฯ : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๑
- พระธรรมปิฎก. เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพฯ : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๙
- ญาณสังวร, สมเด็จพระสังฆราช (เจริญ สุวฑฺฒโน). บทนำแห่งพระพุทธศาสนา. พิมพ์ครั้งที่ ๒ . กรุงเทพฯ : มหามงกุฎราชวิทยาลัย, ๒๕๓๑
- ญาณสังวร, สมเด็จพระสังฆราช (เจริญ สุวฑฺฒโน). หลักการศึกษาของพระพุทธเจ้า. พิมพ์ครั้งที่ ๒ . กรุงเทพฯ : มหามงกุฎราชวิทยาลัย, ๒๕๓๑
- สันติโลกิกุ อริอสังข์ตี. ธรรมิกสังคมนิยม จิตรินทร์ แปล. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สุภาพกิจ, ๒๕๓๙
- สำนักงานคณะกรรมการเศรษฐกิจ และสังคมแห่งชาติ. เอกสารเศรษฐกิจพอเพียง http://www.nesab.go.th/interesting_menu/suff_econ/index.html